



Tal vid release av boken

”När jag var åtta år lämnade jag mitt hem och jag har ännu inte kommit tillbaka”

Jokkmokk 5 februari 2016

Kan sorg ärvas? Den rubriken till ett av kapitlen i boken ”När jag var åtta år lämnade jag mitt hem och jag har ännu inte kommit tillbaka” – som vi nu skall släppa - har levt kvar i mig sedan jag först fick läsa korrekturet till boken för någon månad sedan.

Kan sorg ärvas? Det är Katarina Pirak Sikku som i ett av bokens kapitel skriver om Elsa Telius minnen från skolan, skolkåtorna och de rasbiologiska undersökningarna och om sin egen resa i rasbiologins spår.

Kan sorg ärvas? Katarina Pirak Sikku menar att det är så. Det finns en ilska, en djup känsla av förnedring, uppgivenhet och kränkthet som genom att tystas ner och vara något som man inte pratar om och som man skäms för, har skapat ett mentalt spår av en djup, tyst, malande sorg som ärvt vidare till nästa generation. Vi vet ju också i dag genom många berättelser från vår samtid att den här upplevelsen av ärvd sorg delas av många människor runt om i vår värld.

Sorgen är ett sår som inte kan läkas förr än det som orsakade sorgen får nämnas, bli till erkänd och bekräftad kunskap och ilskan och förnedringen får släppas fram och inte tystas mer. Men det behövs mer för att såret skall läkas med ett någorlunda hanterbart ärr som resultat. Kunskapen om det som orsakat smärtan och förnedringen måste också lyftas fram och erkännas av de som bär en annan börda. Skuldens!

För kan sorg ärvas så kan också skuld ärvas. Det någon i den egna familjen, släkten, organisationen eller nationen gjort, tänkt och tyckt under tidigare generationer – det ärvt också vidare, både i känslan men också i kunskap och kultur. Det finns till och med ett begrepp för detta. Corporate guilt, gemensam kollektiv skuld. Ja, skuld kan ärvas. Och det arvet för med sig ett dubbelt ansvar. Dels måste de som ärvt skulden, få tillgång till kunskap och insikt om det som orsakat skulden. Sedan måste de som tar emot den kunskapen göra skulden till sin egen för att inse hur den påverkat den egna kunskapen och kulturen så att detta kan erkännas och bekännas – det är det ena ansvaret – det andra är att sedan ge erkännandet om det som hänt till den som bär sorgen över detta. Detta kan också kallas för en försoningsprocess. Försoning, latinets reconciliare betyder att foga samman, sätta samman eller laga något.

Jag, Eva Nordung Byström, tillhör personligen den grupp som ärvt och fortfarande lever i skuld till den samiska kulturen och befolkningen, till dig som är same. Jag är svensk – sedan generationer tillbaka och jag tillhör och är ledare i Svenska kyrkan som är en organisation i vårt land som verkligen bär på en kollektiv skuld i relation till det samiska folket.

Och jag vet – med sorg och smärta i mitt bröst – att ordet ”förlåt” från mig – inte på långa vägar är tillräckligt i en försoningsprocess – det är inte heller aldrig så väl menade böner och försoningsgudstjänster. Det krävs så mycket mer av oss, av mig.

Därför hoppas och ber jag att lanseringen av denna bok kan få bli ett viktigt steg i en process inom Svenska kyrkan som kan leda till ett försoningsarbete värt namnet. En försoningsprocess som också genom att inte bara bestå av ord utan även resultera i handling kan utöva påtryckning på och påverka det svenska samhället till en liknande process.

I Svenska kyrkan har det gjorts ansatser till detta förut. Man har uttryckt en önskan om att skapa en annan kyrka, som inkluderar samer och gör upp med det mörka förflutna som kränkt och förtryckt samerna och istället står upp för sanning och rättvisa. Det här arbetet var särskilt tydligt i Härnösands stift under 1990-talet och början av 2000-talet, där mina företrädare på olika sätt försökte ge uttryck för en önskan om en ny framtid i försoning. Ett av förslagen i Svenska kyrkans utredning: Samiska frågor i Svenska kyrkan från år 2006, handlar om kyrkostyrelsens och biskopsmötets ansvar för att ta initiativ till fortsatta samtal om försoningens innebörd tillsammans med samiska företrädare och övrig befolkning i Norrlands inland. Tyvärr måste vi säga att det som vanligt för det mesta har blivit mer något man säger än något man gör. I en försoningsprocess är det viktigt att ta ett steg i taget och att ta stegen i rätt ordning. Man kan inte bara prata. Utan kunskap och erkännande som också berör de egna känslorna och ens eget liv och värderingssystem kommer vi aldrig fram till en försoning i ordets rätta bemärkelse. Det blir endast en vacker ytfirnissa.

Det här är kunskap som vi kan hämta från många håll i världen genom de försoningsprocesser som pågått och pågår i relation till människor som drabbats av folk mord, apartheid, rasåtskillnader och olika former av kolonialism. I dag vet vi därför att man inte kan säga förlåt, man kan inte försonas, innan man lyssnat på motparten som fått berätta hela sin berättelse och genom att lyssna på denna berättelse skaffat sig så mycket kunskap att en tydligt och rakt kan erkänna vad det var som egentligen hände och sin egen del i skulden för detta.

Urban Engvall sammanfattar i ett förord till en skrift från 2003 om samiskt kyrkoliv att: ”okunskapen är den värsta fienden” och under okunskapen finns något som är svårare att ta på, att komma åt och det är likgiltigheten. Han skriver att ”det är inte motståndet som är svårast att hantera utan likgiltigheten”. Min företrädare biskop emeritus Karl-Johan Tyrberg vittnar också om den låga kunskapsnivån om samiska frågor i Svenska kyrkan.

Ja, det är just okunskap och den tystnad, det förminskande och det ointresse som följer denna okunskap som är det största hindret som jag ser för att vi skall kunna nå en försoning mellan kyrkan och samerna. En okunskap och tystnad som vi delar med det majoritetssamhälle som vi i Svenska kyrkan genom historien har varit och fortfarande är en så stor del av. Det var något som märktes tydligt under Sägastallamat, ett samtalssymposium som arrangerades av Svenska kyrkans kyrkoliv och företrädare från Svenska kyrkans centrala nivå i Kiruna i oktober 2011. Där framkom med tydlighet för många av de samiska företrädarna att man på sina håll inom Svenska kyrkan inte hade tillräcklig kunskap och insikt om vad många samer utsatts för i det förflutna. Detta var bedrövligt och upprörande men så här efteråt var det nog så att det också var välbehövligt att vi i Svenska kyrkan så tydligt fick oss påtalat hur illa det var ställt med kunskapen om de samiska villkoren och historien i den svenska kontexten.

Det som hände vid Sägastallamat blev så, tack och lov ändå, något av en spark i rätt riktning. Rapporten från symposiet utgjorde nämligen tillsammans med konkreta förslag på åtgärder ett underlag till kyrkostyrelsens beslut om en forskningsrapport om de övergrepp mot den samiska befolkningen som kyrkan varit delaktig i. Förslaget var formulerat: ”Historisk kartläggning – en vitbok – genom projekt vid Umeå universitet om de orättfärdigheter som förekommit”. Ett samarbete med Umeå universitet inleddes och i mars detta år kommer en så kallad vitbok publiceras. Den behandlar i ett trettiotal vetenskapliga artiklar

den historiska relationen mellan Svenska kyrkan och samerna. Det kommer också att publiceras en populärversion av vitboken.

Kyrkostyrelsen beslutade dessutom att samers egna erfarenheter från nomadskolan, som Svenska kyrkan i hög grad varit involverad i, skulle dokumenteras i ett eget projekt. I förslaget till kyrkostyrelsen var det formulerat: "Insamling av vittnesbörd om senare tiders övergrepp. Bland annat erfarenheter från nomadskolorna". Projektet skulle också ledas och genomföras av samer. Både vitboken och boken om nomadskolan handlar om att ge ett bidrag till försoningsprocessens viktiga första steg: Den sanna kunskapen om vad som egentligen hänt och händer.

Och här är nu boken om nomadskolorna som vi nu med glädje och stolthet släpper i dag! Boken innehåller både bearbetade intervjuer med ett antal äldre samer som berättar om erfarenheterna från nomadskola och arbetsstuga samt artiklar om nomadskolan ur olika perspektiv. Jag tror att enskilda samer inte tycker att kyrkan är trovärdig när man talar om försoning om man inte får se handlingar som medför erkännande, rättvisa och återupprättelse.

För min egen del är skuldbördan väldigt stor eftersom min kunskap om det samiska folkets historia och Svenska kyrkans och den Svenska statens handlande mot vårt urfolk är väldigt låg och fragmentarisk, med all säkerhet präglad av fördommar och färgad av den kultur jag vuxit upp i. När jag, sedan jag för ett år sedan blev biskop i Härnösands stift och därmed ersättare i Samiska rådet i Svenska kyrkan, försökte sätta mig in i frågorna så insåg också jag hur låg kunskapsnivån är både om samiskt liv i vår samtid men också om vad som hänt i historien. Det finns givetvis undantag, med mycket engagerade och kunniga medarbetare, kyrkoledare och förtroendevalda. Men generellt sett är kunskapen mycket låg.

Okunskapen i Svenska kyrkan är egentligen i sig på ett sätt inte särskilt uppseendeväckande eftersom Sverige som nation, på den politiska nivån, inte erkänt sin historia, säkerställt samiska rättigheter och försonats med samerna. Svenska kyrkan är inte en isolerad enhet utan ingår i ett nationellt sammanhang. Samma människor som är verksamma i Svenska kyrkan har genomgått svenskt skol- och utbildningssystem som inte bibringar särskilt mycket kunskap om samiska förhållanden annat än ganska stereotypa bilder av samisk kultur och samhällsliv. Men detta faktum är ingen ursäkt, det ger bara en tydligare bild av att vi inte bara ärvt en skuld utan att vi fortsätter att bära den och än värre, bär den vidare till kommande generationer.

Jag hoppas och ber att den arvstråden kan komma att brytas och tror att utgivandet av nomadskoleboken kan vara en god början av inledningen till det första steget på den försoningsprocess mellan Svenska kyrkan, Svenska staten och det samiska folket, som nu måste få komma igång på allvar.

Nu får det vara slutpratad. Nu måste vi lyssna, lära och sedan handla.

Så: Läs boken!

Eva Nordung Byström
biskop i Härnösands stift